

HOE SLORDIG IS WOORDENSCHAT?

DOOR L. VERHOEFF

Tal van woordenboeken hebben de reputatie dat ze nogal slordig geredigeerd zijn. Dat geldt - om uiteenlopende redenen - bijvoorbeeld voor het werk van Ter Laan en Harrebomée. Dat geldt zeker ook voor de zojuist opnieuw uitgebrachte *Woordenschat* van De Beer en Laurillard. Een rijke bron, maar een waarmee men voorzichtig moet omspringen - zo zeggen lexicografen. Maar hoe slordig is *Woordenschat* eigenlijk? En welke soorten missers staan erin? Hier volgt een beknopte bloemlezing van slordigheden in dit lexicon.

1. Geen enkel boek - laat staan een woordenboek - is geheel gevrijwaard van drukfouten. *Woordenschat* bevat echter opmerkelijk veel drukfouten, zoals *Abdy* (p. 6) in plaats van *Abdij*; *Colorada* (105) i.p.v. *Colorado*; *Hasard de la guillotine* (452) i.p.v. *Hussard* (het staat wel op de lexicografisch juiste plaats); *God helpe weiter!* (363) i.p.v. *Gott* (ook op de juiste plaats). Een mooi geval is het lemma *Amsterdamsche koeketers* (29), waarin wordt gezegd dat van sommige koeksoorten 'grootte massa's verbruyckt' werden; de verklaring voor deze verouderde spelling is waarschijnlijk dat de zin werd overgeschreven (maar niet geciteerd) uit een in het lemma genoemd oud boekje over de 'Utrechtse Heylickmaekers'.

Een woord kon overigens wel goed gespeld, maar verkeerd gelezen worden, zoals *Candijnsche vorken* (*tusschen de - doorgaan* (117)); doordat in het gebruikte lettertype de u en de n nogal op elkaar lijken, werd dit gelezen als *Candijnsche* en het staat dus tussen *Candidaat* en *Canephorae* in plaats van tussen *Cats* en *Cautio* (124).

2. Sommige verklaringen zijn slordig, incompleet of onjuist. Bij *Fanion* (285) staat dat dit richtvlaggen zijn - moet zijn: richtvlag. Bij *Rot* (soldaten) en *Rot geweren* (1016) moet het zinsdeel in het eerste lemma 'op reglementaire wijze tegen elkander geplaatst' natuurlijk achter het tweede komen; bovendien hoeft een rot soldaten niet uit twee man te bestaan en een rot geweren niet beslist uit vier - het hangt er maar van af op hoeveel gelederen de soldaten staan opgesteld.

Een *Goudvink* (367) is inderdaad een hoofdofficier. Maar waarom? Omdat hoofdofficieren (althans de meeste) zilveren sterren op de goudgeborduurde kraag als rangonderscheidingsteken droegen. *Buckeye State* (105) betekent inderdaad Kastanjestaat, maar er zou bij moeten worden vermeld (zoals bij bijnamen van andere Noord Amerikaanse staten wel gebeurt) welke staat dat is: Ohio; zie drie lemmata verder: *Buffalo Plain State*, bijnaam van de staat Colorado (niet van de bewoners, zoals het lemma zegt!).

Onder *Tristan en Isolde* (1165) staat op regel 17 dat Tristan zich op reis bevond met Marke, maar hij was natuurlijk met Isolde op weg naar koning Marke. *Kanondoof* (544) als militaire term is niet 'zoo doof, dat men kanongebulder niet eens kan vernemen', maar doof door gehoorbeschadiging ten gevolge van het veelvuldig schieten met kanonnen. Dit soort doofheid is een bij artilleristen veel voorkomende kwaal (wat mijn echtvriendin kan getuigen) en wordt tegenwoordig meestal schietdoof genoemd.

3. Er zijn verder gevallen van slecht op elkaar afgestemde en daardoor gedeeltelijk overlappende lemmata, zoals *Abt* (8) en *Abbé* (8); *La Palisse* (*Monsieur de -* (598) en *Monsieur de la Palisse* (760); *Roeland* (1008) en *Rolandszuilen* (1010); *Trouwe vrienden* (1168) en *Vriendschap* (*Voorbeelden van -* (1224)). Soms dringt de vraag zich op, waarom bepaalde lemmata niet werden samengevoegd, zoals *Terreur blanche* (*La -* (1132) en twee plaatsen verder *Terreur rouge* (waarom nu geen *La - ?*) en *Baïl* (53 en 105). *Beël* of *Bel*, *Beël-Zebub* en *Beëlzebubsfeest* (68) en *Belfegor* of *Belphagor* (70).

4. Andere lemmata zijn kortweg duplicaties. Vergelijk: *Amersfoortsche keiskepers* of *trekkers* (lees: -trekkers) (28) en *Keientrekkers* en *Keisleepers* (554); *A votre âge Napoléon était mort* (50) en *Napoléon* (*A votre âge, monsieur le général Boulanger, - était mort* (788); *F* viermaal geplaatst (279) en *Frisch, fromm. froh. frei!* (311) (de volgorde is hier anders).

Soms komen lemmata tweemaal voor, met de ene keer het trefwoord in de oorspronkelijke taal en de andere [69] keer in het Nederlands: *Heilige maagd van Kent* (412) en *Holy maid of Kent* (*The -* (435); *Le soleil d'Austerlitz* (*Voila -* (624) en *Zon van Austerlitz* (*de -* (1268); *Maarschalk Voorwaarts* (699) en *Marschall Vorwärts* (703). Twee verschillende spellingen van de naam van de Engelse veldheer John Churchill, *Duke of Marlborough* geven ook aanleiding tot twee lemmata over het liedje: *Malbrouck s'en va-t-en guerre* (683) en *Marlbrough s'en va-t-en guerre* (701) (in het tweede lemma wordt de vertaling gegeven als: Malbroek gaat ten oorlog!). En het sterkste voorbeeld van duplicatie: *Toeren varen*, (mil.), strafexerceeren (1147) en direct daaronder: *Toertjes varen*, dat niet verwijst naar het voorgaande lemma, maar naar *Varen* (1193)!

5. Het verwijzingsstelsel is evenmin feilloos. Zo verwijst *Fourragères* (306) naar *brandebourgs*, maar dat komt niet voor. Bovendien suggereert het lemma dat de twee woorden min of meer gelijkbetekenend zijn. Quod non: *fourragères* zijn vangsoeren en *brandebourgs* knooplussen. Her lemma *Morgenduft* (*Aus - gewebt* (766) verwijst naar Dem Glücklichen kann, etc. (Aanh.), maar het aanhangsel is niet gerealiseerd, hoewel het in de prospectus wel in het vooruitzicht werd gesteld.

In het lemma *Abraham's borst* (7) wordt, volkomen overbodig, verwezen naar Abraham's schoot, want het volgende lemma luidt (nu wel goed gespeld) *Abrahams schoot of Abrahams borst!* En is het niet komisch, direct na het lemma *Metalen kruis* (729), op de volgende bladzijde te lezen: *Metalen kruis*, zie *Kruis* (730), alwaar men onder *Kruis* (*Het Metalen* - (589) een omschrijving aantreft, die alleen maar minder exacte gegevens verstrekt?

Ook kunnen verwijzingen voor merkwaardige tegenstrijdigheden zorgen. Zo vermeldt het lemma *Bloemen en boomen* (85) over de symboliek van de roos onder punt IV dat deze onbedorvenheid is; in *Bloemensymboliek* op dezelfde bladzijde is het liefde en in het lemma *Symboliek [...] der bloemen [...]* (1111) schoonheid, stilzwijgendheid!

6. Nog een onlogisch punt: bij de aanvang van iedere letter staan de afkortingen apart gegroepeerd aan het begin, bijvoorbeeld onder de K (535) 22 lemmata van K. tot K.z. en vervolgens *Kaaba* etc. Maar bij de E (227) en de P (873) is een aantal afkortingen ondergebracht in één lemma, gevolgd door andere afkortingen in aparte lemmata.

De Lijst van Verkortingen (p. XIX) is overigens ook niet compleet: men mist bijvoorbeeld k.m.a. (Koninklijke Militaire Academie), jur.(idisch), hong.(aars) en wap.(enkunde; d.w.z. herald.(iek), dat wel voorkomt, maar zelden wordt gebruikt).

7. Het toppunt van slordigheid is de lexicografische volgorde. Vooral in het begin is deze werkelijk abominabel. Nummert men de afkortingen onder de letter A (p. 1-2) van A tot a.o.c. van 1 tot 27, dan vervallen de nummers 6 (*a capella*), 8 (*a discrétion*) en 15 (A-a) als zijnde geen afkortingen en moet de volgorde van de overige nummers zijn: 1, 2, 10-13, 4, 14, 3, 16-19, 7, 20, 5, 9, 21, 25, 22, 23, 26, 24,27. In het vervolg wordt het gelukkig minder erg, maar toch, als we alleen maar de lemmata bezien die met Aa beginnen, dus van *Aan een boom* [...] (2) tot *Aasvoolnes* (5), dan staan minstens 10 woorden op de verkeerde plaats: *Aan een boom* (2) moet na *Aaltje* (3); *Aangeslagen kogel* (2) na *Aangekleede boterham* (3) enzovoorts. En zo kan men doorgaan tot de laatste bladzijden: *Zwarte Piet* (1275) na *Zwarte Pest* en *Zwavelkje* in *drieën* (1276) na *Zwavelstokken*.

Maar ondanks deze slordigheden (of misschien ook wel gedeeltelijk daarom) is het een heerlijk boek. Het schenkt aandacht aan onderwerpen, die tot dan nauwelijks enige aandacht kregen. Zo is *Woordenschat* het eerste woordenboek - voor zover mij bekend - dat een min of meer systematisch overzicht geeft van de spotnamen voor bewoners van steden en dorpen. Deze zullen zeker zijn aangedragen door Laurillard, want die had belangstelling voor dit soort namen: vele worden ook genoemd in zijn boeken *Vlechtwerk uit verscheiden kleuren*, *Sprokkelhout* en *Op uw' stoel door uw land* (Amsterdam, respectievelijk 1884,1887 en 1891).

Overigens ook hier een wat slordige terminologie: men spreekt meestal van *spotnamen*, zoals bij *Boonschil!en* (94) en *Kalverstaarten* (541), maar soms ook over *bijnamen*, zoals bij *Fanten* (285) en *Hondenhangers* (439) of *schimpnamen*, bijvoorbeeld bij *Kalverbouten* (541) en *Aangebreide kousen* (3). Deze spotnamen zijn wel in algemeen Nederlands vertaald, want de laatstgenoemde luidt bijvoorbeeld in de oorspronkelijke versie 'Aanbraaide hooz'n'. In totaal vindt men een 150 van dit soort namen.

Een ander onderwerp dat in dit boek voor het eerst uitgebreid aan de orde komt is het militaire slang. Het [70] vermeldt de typische woorden van de cadetten - deze worden in de woordenlijst aangegeven met (kma) - en andere militaire termen - aangegeven met (mil.) -; deze groep omvat eigenlijk twee verschillende categorieën woorden: het militaire vakjargon, zoals *Contravallatieliniën* (154) en *Escarp* (262), maar ook het echte soldatenslang, bijvoorbeeld *Dubbele* (220) en *Spuut* (1089). In totaal worden bijna driehonderd militaire woorden vermeld, waarvan er ongeveer tweehonderd in de categorie slang vallen.

Men vindt verder allerlei namen voor modieuze zaken die al in de tijd van onze grootmoeders ouderwets waren. Een *Reticuul* (996), een grote damestas, en een *Spencer* (1086), een kort damesjak, zullen nog wel bekend zijn, maar wie kent nog een *Directoire-hoed* (199), een *Millennium-pantalon* (739) of een *Trilby-corset* (1162)?

De muzieknoten *do, re, mi, fa, sol, la, si* zijn algemeen bekend; de herkomst vindt u onder *Muzieknoten* (*Namen der* - (780). Maar kent u varianten van dat rijtje? Zoek onder *Belgische lettergrepen* (70) en *Damenisatie* (172).

Wie eenmaal bladert in dit boek blijft bladeren en vindt vreemde kreten als *Ik kom bij u, menheer* (464), *Rendez l'encrier!* (992) en

Sicilië te Amsterdam (1062); Afrikaanse woorden voor 'eene commissie verrichten': *A-a* (1), *Broeklosmaak* en *Keiser betaal* (103); opmerkelijke uitingen van godgeleerdheid en bijbelkennis als *Inners en totters* (486), *Supranaturalisme* (1105), *Eikenboomen der gerechtigheid* (238) en *Og is de Koning van Basan en Ojemini is zijn wijf* (844); taalgrapjes als in *Beestendronk* (68) en *Ochsenbuchstabe* (839); en lang vergeten namen voor lang vergeten zaken als *Eindenbrander* of *Profijtertje* (238), *Neperiaansche bacillen* (802) en *Engelsch zweet* (252).

En ga zo maar door. Weet u waar het eiland *Ferdinanda* (291) lag en onder welke andere namen het bekend was? Wat er gebeurde bij het *Yetholm Cross* (1254) in Schotland? Welke stad *De meest Luthersche stad der wereld* (661) wordt genoemd? Of waar u *Nephelokokkygia* (802) moet situeren?

Bovendien bevestigt *Woordenschat* andermaal dat er geen nieuws onder de zon is. Onlangs werden er nieuwe snoepjes gelanceerd met faecalische namen als *hondescheten* en *meeuweflatsen*. Uit *Woordenschat* blijkt dat een bekend soort schuimgebak, *Haagsche wind* (389), honderd jaar geleden al luisterde naar de bijnaam *nonneveestjes* (netjes te omschrijven als: kloosterzusterflatussen).

Recentelijk is er ook heel wat te doen geweest over kogel- en scherfwerende vesten voor onze militairen in Joegoslavië en Cambodja. Maar honderd jaar geleden had men al het *Dowe-harnas* (213) en ook dat was reeds vieux jeu, want honderd jaar daarvoor, nog voor de Franse Revolutie, bestond er al iets dergelijks: zie het tweede deel van dat lemma.

Kortom: hoewel er heel wat op *Woordenschat* aan te merken valt is het een heerlijk boek. Gelukkig dat het heruitgegeven werd. Jammer dat het nooit is nagevolgd.

(Dit artikel is eerder verschenen in *Trefwoord*, 6, 1993. pp. 68-70. De paginanummering van het origineel staat tussen [] vermeld.)